

Niekonstytucyjność prawa i jej skutki cywilnoprawne

Niekonstytucyjność prawa i jej skutki cywilnoprawne

JAN PODKOWIK

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 2019

Recenzenci: prof. dr hab. Andrzej Mączyński,
prof. dr hab. Marek Zubik

Redakcja i korekta: Agnieszka Zagozda

Projekt okładki: Maryna Wiśniewska

Ilustracja na okładce: elen31 (Fotolia)

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski,
Wydział Prawa i Administracji

Copyright @ by Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2019

ISBN 978–83-65390-27-1

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Wiślana 8 (róg Browarnej), 00-317 Warszawa
tel./faks 22 692 41 18; 22 826 59 21; 22 828 93 91
dział handlowy: jak wyżej, w. 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze
Skład i łamanie: WN Scholar (*Jerzy Łazarski*)
Druk i oprawa: Totem, Inowrocław

Spis treści

Wykaz najważniejszych skrótów	11
Wprowadzenie	15
Rozdział pierwszy	
Niekonstytucyjność prawa jako pojęcie doktryny konstytucyjnej ...	23
1. Istota problemu	23
2. Zasada nadrzędności Konstytucji a stanowienie prawa. Domniemanie konstytucyjności	24
3. Pojęcie i przejawy niekonstytucyjności aktu normatywnego.....	29
3.1. Pojęcie niekonstytucyjności aktu normatywnego	29
3.2. Niekonstytucyjność czynności prawodawczej	34
3.3. Niekonstytucyjność materialna (treściowa) aktu normatywnego.....	37
3.4. Niekonstytucyjność „jakościowa” (formalna)	43
4. Stopniowalność naruszeń Konstytucji i gradacja wad aktów normatywnych	44
5. Niekonstytucyjność a zła wiara prawodawcy	51
6. Oczywista i wtórna niekonstytucyjność	53
7. Model stwierdzania niekonstytucyjności prawa w świetle Konstytucji z 1997 r.	58
Rozdział drugi	
Stwierdzenie niekonstytucyjności prawa w orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego	67
1. Istota problemu	67
2. Przedmiot wypowiedzi Trybunału – ocena hierarchicznej zgodności aktów normatywnych	68
2.1. Akt normatywny jako przedmiot i podstawa (wzorzec) kontroli.....	68
2.2. Specyfika kontroli konstytucyjności aktów normatywnych regulujących stosunki cywilnoprawne	83
3. Orzeczenie jako forma wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego w sprawie hierarchicznej zgodności norm	90
3.1. Pojęcie orzeczenia w rozumieniu art. 190 Konstytucji	90

3.2. Rodzaje orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego z uwagi na wynik kontroli	93
3.3. Sposoby redakcyjnego ujęcia wypowiedzi rozstrzygającej: orzeczenia proste, zakresowe i interpretacyjne	97
3.4. Dodatkowe klauzule zamieszczane w orzeczeniach	105
4. Atrybuty orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego	108
4.1. Moc powszechnie obowiązująca i ostateczność orzeczeń	109
4.2. Wejście w życie orzeczenia jako skutek jego ogłoszenia	115

Rozdział trzeci

Kwestia prawotwórczego charakteru orzeczeń Trybunału

Konstytucyjnego i ich skutków dla systemu prawa	119
1. Istota problemu	119
2. Dualistyczny charakter orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego	121
3. Zmiana normatywna w systemie prawa jako następstwo orzeczenia negatoryjnego	127
3.1. Utrata mocy obowiązującej w rozumieniu art. 190 ust. 3 Konstytucji	127
3.2. Refleksywne skutki utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego w następstwie wejścia w życie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego dla systemu prawa	131
3.3. Problem tzw. orzeczeń reanimacyjnych	138
3.4. Problem orzeczeń o pominięciu prawodawczym	143
4. Ochrona stosunków prawnych w toku w związku z wejściem w życie negatoryjnego orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego	148

Rozdział czwarty

Skutki orzeczenia negatoryjnego w ujęciu czasowym	161
1. Istota problemu	161
2. Spór o temporalny charakter orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego	162
2.1. Modele czasowych skutków orzeczeń sądów konstytucyjnych w sprawach hierarchicznej zgodności norm	162
2.2. Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego ...	169
2.3. Skutki czasowe orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w świetle art. 190 ust. 3 Konstytucji	175
2.3.1. Założenia koncepcyjne	175
2.3.2. Skutki czasowe orzeczenia, o którym mowa w art. 190 ust. 3 zd. 1 <i>in principio</i> Konstytucji (wchodzącego w życie z dniem ogłoszenia)	177
2.3.3. Skutki czasowe orzeczenia, o którym mowa w art. 190 ust. 3 zd. 1 <i>in fine</i> i zd. 2 Konstytucji (z klauzulą odraczającą)	185

3. Niekonstytucyjność podzielona w czasie.	197
4. Kwalifikacja intertemporalna zdarzeń prawnych z zakresu prawa cywilnego – założenia konstrukcyjne.	207

Rozdział piąty

Wpływ orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego na stosunek

cywilnoprawny	211
1. Istota problemu	211
2. Pojęcie stosunku cywilnoprawnego i jego struktura	212
3. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego na tle katalogu zdarzeń cywilnoprawnych	221
4. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego jako czynnik współkształtujący treść stosunku prawnego (art. 56 k.c.).	227
5. Wpływ negatoryjnego orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego na powstanie, ustanie i zmianę stosunków cywilnoprawnych oraz praw podmiotowych w świetle praktyki orzeczniczej	230
5.1. Powstanie stosunku cywilnoprawnego (nabycie prawa podmiotowego)	231
5.2. Problem „odżycia” prawa podmiotowego (stosunku cywilnoprawnego) wygaszonego na podstawie niekonstytucyjnej normy prawnej	241
5.2.1. Koncepcja „odżycia” prawa podmiotowego wygaszonego bezpośrednio przez niekonstytucyjną normę (<i>ex lege</i>) w świetle orzecznictwa	241
5.2.2. Koncepcja „odżycia” prawa podmiotowego wygaszonego w drodze czynności konwencjonalnej w świetle orzecznictwa	247
5.2.3. Ocena stanowiska judykatury	249
5.3. Ustanie stosunku cywilnoprawnego (wygaśnięcie prawa podmiotowego)	251
5.4. Zmiana stosunku cywilnoprawnego lub prawa podmiotowego ..	258
5.4.1. Zmiana podmiotu stosunku cywilnoprawnego lub prawa podmiotowego	258
5.4.2. Zmiana przedmiotu stosunku cywilnoprawnego	259
5.4.3. Zmiana treści stosunku cywilnoprawnego lub prawa podmiotowego	269
6. Status prawny podmiotów prawa cywilnego	276
6.1. Osoby fizyczne	277
6.2. Osoby prawne i inne jednostki organizacyjne	279
7. Terminy ustawowe	286

Rozdział szósty

Wadliwość czynności prawnych jako skutek niekonstytucyjności

prawa	297
1. Istota problemu	297
2. Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego i sądów	298
3. Charakterystyka konsekwencji wadliwych czynności prawnych – zarys problemu	306
4. Problem skutków niekonstytucyjności norm regulujących dokonywanie czynności prawnych i składanie oświadczeń woli.	309
5. Kwestia wadliwości czynności prawnych o treści odpowiadającej niekonstytucyjnemu przepisom.	312
6. Odpadnięcie podstawy prawnej czynności rozporządzającej	319
7. Wpływ utraty mocy obowiązującej niekonstytucyjnej normy prawnej na czynności prawne naruszające tę normę	322
8. Dopuszczalność powołania się na błąd co do treści czynności prawnej jako skutek niekonstytucyjności prawa	328

Rozdział siódmy

Restytucja konstytucyjności w stosunkach cywilnoprawnych

po stwierdzeniu niekonstytucyjności prawa	335
1. Istota problemu	335
2. Likwidacja skutków obowiązywania niekonstytucyjnego aktu normatywnego – założenia systemowe i ich aksjologiczne uzasadnienie	336
3. Problem stosowalności art. 190 ust. 4 Konstytucji do likwidacji następstw niekonstytucyjności norm regulujących stosunki cywilnoprawne. Ustawowe procedury restytucyjne	340
4. Inne środki restytucji konstytucyjności w stosunkach cywilnoprawnych o charakterze majątkowym – zagadnienia wybrane	350
4.1. Roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej niekonstytucyjnym aktem normatywnym	351
4.2. Roszczenie o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia (nienależnego świadczenia)	359
4.2.1. Założenia koncepcyjne	359
4.2.2. Świadczenia wynikające bezpośrednio z niekonstytucyjnej normy prawnej	363
4.2.3. Świadczenia wynikające z czynności prawnych i aktów stosowania prawa opartych na niekonstytucyjnej normie prawnej	368
4.2.4. Ograniczenia odnoszące się do zwrotu wzbogacenia (nienależnego świadczenia) i korekty wzajemnych rozliczeń – założenia konstrukcyjne	370

4.3. Powództwo o ustalenie stosunku prawnego lub prawa (art. 189 k.p.c.)	373
4.4. Roszczenia z tytułu ochrony własności	375
4.4.1. Roszczenie windykacyjne	375
4.4.2. Roszczenie negatoryjne	384
4.4.3. Roszczenie o uzgodnienie księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym	386
4.4.4. Roszczenia uzupełniające i o rozliczenie nakładów	389
4.5. Uprawnienie do żądania zmiany zobowiązania lub rozwiązania umowy (<i>rebus sic stantibus</i>)	390
5. Środki ochrony trwałości stosunków cywilnoprawnych ukształtowanych na podstawie niekonstytucyjnych aktów normatywnych – zarys problemu	395
Zakończenie	405
Wykaz orzecznictwa i literatury	411